

KISNÉ PORTIK IRÉN

KÉT ÉVTIZED OTTHON, NÉGY ÉVTIZED ITTHON

Gyermek- és ifjúkor

Ezermester székelycsaládban nőttem fel, sokféle kézművességből jól megélt rokonságom szomszédságában, abban a szellemben, hogy kétkezi munkával sok mindent meg lehet és meg is kell csinálni. A nagyanyáim mellett éreztem igazán jól magam, különösen anyai nagyanyám szoknyája mellett, akiből csak amúgy ömlött a népi tudás egyszerűsége és megkapó rendszeressége. Ő volt életem első és lelkemben legmélyebben élő szerető szülőm és tanítómesterem. Fiútestvérem nem lévén, korán elkezdtem inaskodni édesapám mellett is, mert a háztáji munka megkívánta a szerszámok, alapanyagok kézbeadását a mesternek. Édesapám pedig a felülmúlhatatlan örök példa számomra, hogy becsületes munkával, csalás és lopás nélkül is lehet nem csak kenyeret tenni a család asztalára, hanem diós, mákos, mazsolás kalácsot is. Legnagyobb Portik unoka voltam, s a nagynénik, nagybácsik kedveltjeként sokat forgolódtam műhelyeikben is, s a kezeik formálta eredményeket már koragyermekkoromban csodálni tudtam. Mindez egyszerre volt lenyűgöző és természetes.

Még nem jártam iskolába, amikor az édesapám rajzolta vászondarabkákon, a túvel és a cérnával ízelgettem a hímzés gyönyörének első falatkáit. Mai napig gyermekkori és szakmai relikviákként őrzöm ezeket, azzal a kicsi ollóval, gyűszűcskével együtt, amit nagymamától kaptam.

Mindent meg akartam tanulni, s amire nem tellett az erőmből úgy hittem, hogy ha nagy leszek, majd akkor megpróbálhatom. Ahogy nőttem azonban, a belátásom is gyarapodott, s nemcsak a patkókovácsolást hagytam édesapámra, de széklet sem csináltam, és lakatot sem, ahogy egykor hittem, hogy a lakatosság ezt fedi.

Az iskolában tanultak szintén érdekeltek, s nagyanyám volt az elsőszámú modell a tudásbirtoklás magasztossága, nagyszerűsége tekintetében, aki mellé hamarosan tanítóimat, tanáraimat is csatoltam. Pedagógusaim, lelkészeim irányítása alatt sokat olvastam, s szinte mindent a legmegfelelőbb időben.

Amikor felismertem a néprajzi gyűjtőmunka lehetőségét és lelki örömét,

jóformán fogalmam sem volt, hogy mit teszek, hiszen tizenhat éves lehettem. Egy belső parancsot éreztem, hogy a két nagyanyám ízes mondásait, szólásait, időjárást jósoló mondókáit, népgyógyászati tanácsait, az adott esetek sajátos eljárásait, szokásait fel kell jegyezzem. Így indult el az én cetli-rendszerem, amik akkor még, szép és jó illatú csokoládés dobozokban letek otthonra.

Úgy éreztem, hogy az, amit évek múltán néprajzi gyűjtő munkának nevezhettem, egy biztos lehetőség az elmúlás elleni harcban. Több területen bevettem a rajzoló képességeimet, és rengeteget jegyzeteltem, lehetőségek szerint fényképeztem. Előbb a szomszédos színekből, fészerekből, padlásokról, majd távolabbiakról is lerajzoltam a sulykok, orsók, guzsalyok, léhelek, gerebenek és sok más tárgy formai különbözőségeit, aminek akkor még nem értettem, de nagyon akartam tudni az okát. A középiskolás koromban lenyűgöztek a marosmagyarói keresztzemesek, és alakítottam egy kézimunkakört, ahol szabadidőnkben több szép abrosz, terítő, függönyszárny, párna, könyvborító, könyvjelző, tűpárna stb. készült.

Egy sikertelen egyetemi felvételi után elindultam Felső-Marosmentén a keresztzemeses hímzészinták összegyűjtésére. Huszonegy faluból több mint háromszáz hímzészintát rajzoltam le. Ez a gyűjtés jóval később, 1985-ben a Kriterion Könyvkiadó gondozásában Palkó Attila, Portik Irén, Zsigmond József szerzőhármas közös munkájaként jelent meg.

Gyergyó a hivatás földje

Időközben a Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetemen matematikát tanultam, és jó másfél évi latolgatás után, 1977-ben, egy alkalom megérlelte pillanatban, lélekben megalázva, de önmagam előtt tisztán, hátat fordítottam a matematikatanár jövőképek, és hazamentem Szászrégenbe.

Egy hét múlva, amikor Gyergyóba jöttem, tudtam, hogy átköltözésem életfogytiglani. Úgy vettem be magam a gyűjtésbe, mint aki meg van győződve, hogy hivatásának Kánaánjába érkezett, de emellett azért a megélhetésért is dolgozni kell. A bútorszövetgyárban nyerve alkalmazást, a szövéstől a tervező-rajzoló munkáig igyekeztem mindent megtanulni, képesítést is szerezni, hogy a népi szöttesek tanulmányozását a lehető legszakszerűbben végezhessem el. Csakhogy más területek parlagon heverő értékei is a megszólítás erejével hatottak rám. Így a több mint 600

szőttés (lakástextil és viselet) mellé hamarosan másfélezer deszkakivágás mintája, majd a népi építkezés többi formaelemei is rajz- és fotóanyagban dokumentálásra kerültek. Az otthoni dobozok mellé újabbak, sőt rajz- és jegyzetfüzetek is kerültek.

Egy idő után el kezdett terhelni az a feladat, hogy ezeket a népi és nemzeti értékeket minőségi feldolgozásban kell az utókorra hagyni.

A matematika, aminek mindmáig a szerelmese maradtam, segített abban, hogy rendszereket építhessek ki, egy-egy témakörön belül. Ezzel átláthatóvá, ismertethetővé vált szinte valamennyi ágazat anyaga. Később szintén a matematika segített hozzá, a különböző témakörök közötti kapcsolatok, jelképezettség felismerésére.

A hiteles feldolgozáshoz a megfelelő ismereteket a rendszerváltás után, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz szakán találtam meg. A szakmai látókör bővülésében később a kulturális antropológiának is nagy szerepe volt. A kettőt együtt itthon, etnológusi akkreditációval ismerték el. Az összehasonlító néprajz parancsa kiküldött a medencéből, így a szomszéd és távolabbi székely néprajzi tájegységek is kutatási területeim lettek.

Egyre szorítóbbá vált a gyűjtött értékek sorsának rendezése. Előbb önálló vándorkiállítás anyagát képezték 24 kárpát-medencei helyszínen, majd sikerült itthon, hajlékot találni egy részének, és állandó kiállításként bemutatni.

Kézműves foglalkozások a cserkészekkel és az iskolákban

1990-től 1998-ig korosztály szerint szervezett cserkész csoportokban, havi rendszerességgel kézműves foglalkozást szerveztünk. Témaköreink: több féle fonatkészítés, kötélverés, verecselés, hurkolás, rámás szövés, madzagszövés, gyöngyfűzés, gyöngyszövés, hímzés. A technikák átadása mellett ugyanolyan fontos volt, hogy találkozásainkkor használati tárgyak és nem hasznavehetetlen dísz tárgyak készüljenek. A nagyobbakkal néprajzi alapfogalmakat is sikerült letisztázni, a megtartásra érdemesített tárgy és a giccs felismerése érdekében több gyűjtő utat jártunk végig a medence falvaiban. Soraikból többen tanultak néprajzszakon, mások kézművesek, vagy éppen oktatók lettek.

Farsangtemetés

Szembesülve a helyi folklór és szokáskultúra értékei iránti közömbösséggel, elindultam a medence ilyen jellegű felkutatására is. Ennek eredményeként összeállt egy farsangtemető rituálé, amit már nem tudtam csak dolgozat formájában megtartani. 1992 óta, farsangvasárnapján, valamelyik iskola tucatnyi diákja betanulja és előadja a Cibere vajda és Konc király konfliktusának dramaturgiai játékát. Úgy vélem, ezzel egy olyan hagyomány éledt újjá, ami egyszerismind újra otthonra is lelt tájainkon. Évente négyszázra tehető a katolikus templomtól a Népművészeti Alkotóházig vonulók és az ott bábuégetés ceremóniáján résztvevők száma. A fülbemászó kurjantások az évek során nem csak ismerősökké, hanem ismertekké váltak, és a médián keresztül a teljes esemény már nem csak szűk pátriánkban látható. Ugyanakkor ez a visszatánított farsangtemető rituálé, a keresztényi böjtkezddés egyházi szabályai mellett, a hajdani pogány hiedelemvilág és a hozzáigazodó farsangi szokáskultúra milyenségéről is évről-évre ízelítőt ad az egyre gyarapodó érdeklődőknek.

Az ismeretátadásnak kihangsúlyozott része, hogy az egymás mellett jól megférő értékrendnek a keresztény szabályoknak és pogány hiedelmeknek az egyidejű megbecsülése, ma már nem képezheti félreértés, ne adjisten konfliktus tárgyát. Mindkettő ismerete, megtartása és továbbadása székely kötelesség.

A farsangtemető hagyományaink egykori népi énünk részei, felébresztésük megtörtént, életképességén jó negyed évszázad gyakorlata nyugszik. További életéért már nem én leszek a felelős.

Húsvéti tojásíró program

A gyergyói falvak hajdani húsvéti tojásírási szokásáról az első adatok apai nagyanyámtól származnak. Az 1970-es évek idős gyergyói emberei emlékeztek a tojásírási folyamatára, fel tudták sorolni a kellékeit, néhány tojás minta nevét is megmondták, de a medencében már alig akadt ennek gyakorlója.

Amikor 1992-ben az első tojásíró programot a cserkészek körében elindítottuk, sokak számára ismeretlen eljárásnak minősült. A folyamatos munka egyre több idős családtag emlékezetéről szaggatta fel a feledés fátylát, és kerültek felszínre történetek és újabb tojás minta nevek. Ez akkora biztatást adott, hogy el kezdtem növelni a közös

tojásíró alkalmak számát. Az eredmény ma már önmaga helyett beszél. Sikerült évente egy-egy órás részvételre beszervezni az osztályokat, és az utóbbi 15 évben virághéten és nagyhéten 2000-en látogatják meg az Alkotóházat, ahol a falakon 120-150 kinagyított hagyományos tojásím közül választhatnak modellt tanulásra vagy ismétlésre. Átlagban 3-3 tojást megírva, évi 6000 hímes tojás készül el az alkotóházban. A VII. osztályos tanulókkal már értekezni lehet a tojás nem euklideszi felületének felosztásáról, és néhány útbaigazítás után tojásíró jártasságuk bizonyosságaként 96, 128, illetve 160 részre is felosztják a tojást, miközben szabályos jelképeket hoznak létre. Az idejárók tudják, hogy nem díszeket, jelképeket írunk a tojásra.

Mára már újra igénnyé formálódott, hogy a húsvéti asztalon és azt megelőzően a szenteltet kosárban, a családban megírt hímes tojás tegye teljesebbé, meghittebbé a feltámadási ünnepet.

Az otthonról hozott tudást köreinkben gyarapítva, tökéletesítve, Fehér Lászlóné Domokos Gizella a népművészet mestere címet nyerte el Budapesten. Nehéz volna összeszámolni azokat, akik nagy pontossággal és alapossággal ugyanakkor játszi könnyedséggel, hibátlan szerkezetű tojásímeket írnak. Bennük a jövő tojásíró oktatóit vélem felismerni. Remélem, a Gondviselés idejében ki fogja választani a legmegfelelőbb továbbvivőket.

Kézműves foglalkozások az Alkotóházban

A 2000-től évtől a gyergyószentmiklósi, Gábor Áron utcai Népművészeti Alkotóházban, (a kijavítási munkálatok idején az iskolákban) minden nyári vakációban IV–VII. osztályos tanulóknak kézműves foglalkozásokat szerveztünk. A napközi jellegű kéthetes (összesen tíz napos) foglalkozások napi három új ismeret átadását célozták meg. Háromtól hatvannégy áig különféle fonatok, verceselések, szalagszövések, kötélverések, hímzések, rojtkötések és gyöngyfűzések készítése képezték foglalkozásaink témáit. Meglepő eredményeink voltak, igen sok mestermunkának minősített, díjazott munkát vittek haza a tanulók. Munkáikkal, tudásukkal vetélkedőkön vettek részt, és elismerő oklevelekkel tértek haza.

A Gyergyószárhegyi „Táltos” Kézműves Táborok

Az 1999–2009 közötti időszakban a szárhegyi Lázár-kastélyban működő megyei alárendeltségű kulturális intézményben egyik szakfeladatom volt évente népművészeti alkotótábort szervezni. A tevékenység új névvel és új eszmeiséggel indult. „Táltos” Kézműves Tábor néven 14 alkalommal került megrendezésre, ami alapvetően változást hozott a népművészet fogalmát illetően. Ennek az időszaknak a termései szakítottak a megelőző éra, népi ihletettséggű, de néprajzi hitelt nem képviselő tárgyalkotás úgymond „szépteremtésével”.

Összesen 42 kézműves ágazatban oktattak a mesterek, akik nem önjelölt szakemberek, hanem szakmailag elismert hozzáértők voltak. Munkáik nem a pillanatnyi ihlet sugallatára születtek, hanem hiteles gyűjteményeiből vagy éppen ásatási leletek alapján minden tekintetben példaértékű néprajzi tárgyak voltak. A készítési folyamat oktató jellegén túl egy állandó kiállítás berendezésére készültek. Ennek az eszmeiségnek a jegyében, a jeles kézművesek mellett, a táborba meghívást kaptak a környék pedagógusai is, akik a műhelymunkák idejére látogatták táborainkat és alkalmuk nyílt elsajátítani olyan kézműves fogásokat, amiket a fakultatív órák keretében továbbtaníthattak az iskolában.

Az évek során legkevesebb kilenc, legtöbb 28 tanerő látogatását jegyeztem egy-egy táborban. Nagyon sok esetben az általuk továbbtanított gyermekmunkák elbírálására is meghívtak. A legsikeresebb tevékenységek bemutatási, illetve továbbtanítási lehetőséget kaptak a testvértelepülések szervezte táborokban is.

A kézműves ágazatok megválasztását az intézményvezetés rám bízta, és én igyekeztem olyan elfelejtett kézműves tudást felpártolni, amelyek nem csak a régmúlt kultúrájához kötnek, de ma is hasznos ismeretek lehetnek, úgy a mindennapi életben, mint az önazonosságtudat erősítésében. Ezért a helyi kézműves hagyományok ismeretanyagának felfrissítését is napirenden tartottuk. Amint az alábbi felsorolásból is kiderül, vannak kézműves foglalatosságok, amivel csak Szárhegyen találkozhatott az érdeklődő, illetve éppen a mi példánk révén innen költözött be más vidékek táborainak programjába is.

(1) Rézművesség, a honfoglalás korának egyik jellegzetesen magyar ízlésvilágú réz és nemesfém megmunkáló területe, melynek mai ismerete is fontos, melyet Tölgyesi Béla mesteri szinten gyakorol. Már kiscserkész korában megmutatkozott az ősi tudás

iránti érdeklődése, és kiváló kézműves érzéke. Kevés szakirányítás után önképzéssel jutott szakmai magaslatokra, ma már Kárpát-medence szerzte, saját névadása szerint rézrontóként ismerik. A táborok alatt hajfonatkorongok, tarsolylemezek készültek a kiállítás részére, ugyanakkor a helyiektől a turistákig bárki kipróbálhatta a rézponcolás és domborítás fogásait. Alkalmanként az ólomöntés is programjaink egyike volt.

(2) A szaruművesség ugyancsak igen régi foglalatosság. Alapanyaga a szarv, aminek formálására korán rájött az ember. Pásztorkürtök, ivókürtök, leleményes dobozok, tároló- és tartóalkalmatosságok készültek és készülhetnek belőle ma is. Többnyire pásztormunkákként ismerjük őket. Sajnos Székelyföldön a korán elfelejtett kézműves foglalkozások egyike lett, ezért alapanyaga szemétbe kerül. A visszatanításában Kovács Zoltán, akkor debreceni, ma keszthelyi több okleveles népművészet mesterében láttuk a garanciát. Ittléte alatt sokan kedvet kaptak ennek az ősi foglalkozásnak a gyakorlásában.

(3) A lőporszarukészítés a puszkapor elterjedésével vált az ezzel vadászók nélkülözhetetlen eszközévé. Mivel télen-nyáron száraz maradt benne a puszkapor, önálló ágazatot teremtett a hármas elágazású szarvasagancs belső üregeinek kiképezése, valamint egy jellegzetes mintakincs külsejére történő kivitelezése. Ennek újratanítását a ditrói Mezei Attila agancsmegmunkáló mester végezte.

(4) A szaruművességgel feltehetően egykorú a csontművesség. Az ásatások a tűtartótól az idoloikon át a nyelvek, fogantyúk kiképezéséig széles skálájú leletanyagról számolnak be. A szakmai rejtelmekbe Pap László, székelyudvarhelyi csontfaragó vezette be az érdeklődőket.

(5) A nemezelés a nomád kultúra szüleménye, és Európába a vándor népek hozták magukkal. A nemezelési technika tanítása méltán indokolt. Oktatására Vidákné Nagy Marit kértük fel, aki szakismereteit Közép- és Dél-Ázsia nomádjaitól tanulta. Zsákszámra fogyott a gyapjú, minden pedagógus igyekezett színes nemezlabdát, karikát, kistáskát vinni szemléltetőbe tanulóinak. A kiállítás részére nemeztakarókat, tarsolyokat, csizmákat, nyíl- és íjtegezeket, süvegeket készítettek.

(6) A jurta készítés az egykori sztyeppei nomád életvitelünk tudástárához tartozott. Ennek felújítását id. és ifj. Vidák István vezette, akik a faléc-rács, a kerege, a tetőléc, a tündök és az istenfája elkészítésétől az összeállításáig valamennyi folyamatot megtanított. Már első évben három jurta készült a medencében. Egészségességük összehasonlíthatatlan a műanyag sátrakéval.

(7-8) Az íj- és a nyílkészítés a nomád magyarok napi tevékenységeinek egyike

volt. A tudás felélesztésének fontossága nem volt kérdéses. Mivel évszakhoz kötődik a megfelelő fa beszerzése, edzése, az állati inak kikészítésének ideje és módja, a sajátos enyv elkészítése, s az így összeállított íj hosszantartó merevített szárítása, ezért a táborban inkább az elméleti ismeretek átadására szorítkoztunk. Magát a visszacsapó íjat többnyire táboraink után készítették el az erre elkötelezettséget érzők. Az oktatást Szöllösi Antal, gödöllői íjkészítő mester és íjász végezte.

A nyílkészítés már közel sem jelentett ekkora kihívást. A nyíl, mint első löveg anyagának megválasztása, kiképezése, szárítása, nyílheggyel és tollal való ellátása jelentette a műveleti sort. A tábor résztvevői rendszeresen erdei gyűjtő utakat szerveztek a megfelelő alapanyag beszerzésére.

(9) A fanyereg készítés ismerete nélkül nincs teljes értékű magyar kézműves múlt. A magyar nyereg, a fanyereg, a patrac olyan több százéves találmány, amikhez csatolni lehetett a kengyelt, a hátrafelé nyilazás harctechnikájának biztosítékát. A honfoglalás kora nyeregtípusának elkészítési fortélyait Dunakesziről Tamus Antal népi iparművész vállalta.

(10) A vajt edények készítése a maguk természetes egyszerűségével és minden idők felhasználási javallatával szintén része volt a tábori tevékenységnek. Az egy darab fából kialakított teknő, szakajtó, fakanalak, fatálak fejszével, majd kapaccsal és kézvonóval készültek. A munkafolyamatokat György Antal-Endre remetei famegmunkáló oktatta.

(11) Az ácsolás, mint a fémszegecs nélküli fa-összeillesztési technika, a vajt edények méretét meghaladó tároló ládáktól, a zsendykiképzésen át a medvegerezdes boronafalak elkészítéséig a legrégebbi famegmunkálási technikaismeretek sokaságát jelenti. Így készültek az egykori szuszékok is, amik hosszú ideig tároló ládái voltak a lisztnek, darának, gabonának. A deszkaelemek kiképzését Angi Antal helyi mester tanította.

(12-13) A kéregedények készítése a természeti népek tudásának megmentése miatt került pártfogásba. Felhasználhatóságuk időtálló. A kéregből készült változatos méretű tartóalkalmatosságok a legegészségesebb élelemtároló edények ma is. A kászutól a kéregsótartóig, kéregdobozoktól a szitakéregig olyan ismeretek húzódnak meg, ami nem ítélnélhető pusztulásra. Ennek fontosságát látta be a parajdi Jancsó Tamás kézműves oktató. Ugyancsak nevéhez fűződik az esztergált faedények készítése és tanítása. Hordozható és rögzített faeszterga modellek ismertetése, elkészítésének lehetősége is adott volt táborainkban. Több formaigényű tartó-, ívó- és evőalkalmatosságok készültek itt.

(14) A vesszőmunkák alapanyagát kiválasztó, háncsozó, hasogató, edző, fonó

ismereteivel kialakított kosarak, kasok, ládák, más tároló- és ülőalkalmatosságok is a kézművesség fontos szakterületét képezik. A táborokban néhai Bálint Jenő marosvásárhelyi kosárkészítő változatos formájú tárgyalkotó technikáit a tanítók is érdeklődéssel követték.

(15) Bár tájainkon nem termesztik a kukoricát, de a kukoricaháncs felhasználás, csuhé munkák néven szintén helyet kaptak tevékenységeink sorában. A szükséges alapismereteket az érdeklődők a kiskendi György-Rózsa Margittól és a debreceni Kovács Zoltánétól tanulhatták meg. Lábtörlők, kosarak, edényalátétek, falvédők, tartók, tokok készültek a táborokban.

(16) Alapos munkát igénylő használati tárgyak készültek egykoron spanyolozással. Olyan fafaragási eljárás, aminek során a jelképeket spanyolviasszal tömik ki. Borotvatokok, tükrök, evőeszközök nyele, szerelmi ajándékok készültek ezzel a módszerrel. A szakterület mestere Kovács Zoltán.

(17) Tájainkon a citerakészítés, a népi hangszer előállítás legkézenfekvőbb megoldása volt. Az alkalmi összejövetelek társa, a népdaléneklés kísérője volt. A megfelelő fafélések kiválasztását, szárítását, méretezését és összeállítását az alfalvi néhai Nagy Imre tanította, aki mesterien meg is szólaltatta hangszerét.

(18–22) A különböző fonatkészítések a kenderszálak tartós kötővé, kötéllé erősítése volt a cél. Ezeknek ismerete ma is hasznos felhasználási területeket nyit meg, különösen, ha öltözködés kiegészítőként színes fonalakból készülnek. A hármastól a több ágú fonásig, a verecselést vagy ostorfonást, a hüvelykujjas fonást, a mutatóujjas fonást, a körmön fonást magam tanítottam a táborokban.

(23) A kötélverés a jobb és balirányú fonás sodródási kényszerének felismerésén alapszik, amit egy áttételes megforgatású egyszerű géppel rásodrással megerősítenek. Az így vert kötélnek igen sok felhasználási területe volt. A kenderből készülő vontató kötelektől a harangkötélig, az istrángtól a rakományleszorítóig sok területen használták, ma ezek vékony gyapjúfonalból a textíliákon dekoratív szerepet tölthetnek be. Ennek csínját-bínját sok-sok változatával a csepregi Rumi László és a zentai Turi Emese kézműves oktatók mutatták be.

(24) A legegyszerűbb szövéshez a felvető szálakat két nyüstre osztják szét, rendszerint egyenlő mennyiségben. Egyöntetű felületet egyirányú csíkozással, vesszőzéssel vagy két irányból kockázással mintáznak. Van rá eset, hogy a csíkok felületi játékát az alapkötéstől eltérő szállfogással oldják meg. Ezek lehetnek szedetttesek, rakottasok,

baggatásos szőttesek. A kétnyüstös szedettes szövéstechnikát Czibor Izabella, hétfalusi csángó szövőasszony mutatta be.

(25) A messze földön híres székely festékesek két nyüstell, beverő hatású vászonkötéssel, gyapjúból készültek. Szövéstechnikájuk és mintakialakításuk a legrégebbi szövések ma is használt formája. Oktatását Faluvégi Irma Csíkszeredából és Pál Etelka Gyergyószentmiklósról vállalta. Pál Etelka a gyapjút növényi festőanyaggal színezte.

(26) A négynyüstös, fenyőágas és barackmagos törülközőkendő felvetését és szövését a csomafalvi Csíki Edit mutatta be. Az ugyanazzal a nyüstfűzéssel, de a lábítók sorrendjének megváltoztatásával két vagy több mintakialakítást lehetővé tevő szövéstechnika igen nagy múltra tekint vissza. Az elkészült 12 kendőn más-más módossági jegyet megfogalmazó csíkozást alkalmaztunk. A szövéshez gyapot mejjéket, ontokot és piros vagy kék fejtőt használtunk.

(27) A fonákján varrott ingujjakat, párnacsúpokát a fejtőfonal teljes érvényesítése és lehető leggazdaságosabb felhasználása jellemzi. Mintaviláguk a keresztzemes hímzésekkel és a szedettes szőttesekkel mutatnak közeli rokonságot. Újratanításának fontossága egyértelmű. Sikeres bemutatását és tanítását a néhai Antal Gizella végezte Gyimesbükkről.

(28) A keresztzemes hímzések a Székelyföld legjellegzetesebb szálszámolásos varrottasai. A keresztöltések gazdag változataiból tájainkon az egyszerű és a zsinór- vagy fonott-kereszt szem lett honos. Oktatását magam irányítottam.

(29) A bútorfestés részint a könnyű fenyőfa bútorok élettartamának meghosszabbításáért, másfelől a kívánt jelképek érvényesítésének nyújtott lehetőséget. A rendszerint életfa szerkesztésű jelképek jelentésének újratanítása, módossági jegyeinek értelmezése volt az egyik cél. Ehhez szorosan kötődik a bútorfestés kivitelezési szabályainak ismertetése: a felület előkészítése, a színek előállításának hagyományos módja, az ujjbegyekkel, illetve az ecsettel történő festés technikájának alkalmazása. Több tájegység bútorfestési módját ismertetve, Ferencz Mónika gyergyói, Szász Judit csíki és Demeter Melinda udvarhelyi bútorfestést oktatott.

(30) A gyöngyfűzés sokoldalúságát a legegyszerűbb technikájától a többsorosán összeöltött típusokig, közel száz fűzerminta elkészítésével mutattuk be. Ugyanakkor sikerült a gyöngy sorok regionális esztétikai értékén túl a rontást elhárító, gonoszűző, szemmel verést távoltartó hiedelemhárterét is bemutatni. Változatos gyöngy sorokat a

kilyénfalvi Péter Juliánna és a szárhegyi Borsos J. Gyöngyi készített.

(31) A gyöngyszövés a legbonyolultabb gyöngyfűzési technika, ami lehetőséget nyújt a nagyobb jelképek kivitelezésére. A szálszámolásos hímzések rontáselhárító motívumait is sikerült kivitelezni. Oktatását Péter Juliánna és jómagam végeztük.

(32) A gépi csipkekészítés olcsón és változatosan pótolta valamennyi kézi csipketípust. A csipkevarrás feledésbemerüléséért a varrógép is felelős. Ennek ellenére úgy a szél összevarró, mint a széleket szegélyező varrt csipkéket sikerült átmenteni. Ezt a huroköltéses technikát a teljes feledésből kellett újranepszerűsíteni, amit közel ötven változatban kiállításon is szemléltettünk. Valamennyit nagyanyáimtól és igen idős adatközlőktől tanultam még a 70-es és 80-as években. Újratanítását magam végeztem.

(33) A Flandriából származó vert csipke az idők során magyar ízlésen átszűrődve sajátos forma-, motívum- és szerkezeti sajátosságra tett szert. Ennek népszerűsítésére Berze Katalint kértük fel, aki Székelyszentkirályon tanulta és művelte ezt a csipkekészítést. A verőpálcák csörlésétől a verőpárna elkészítéséig, valamint a csipkeverés fortélyának elsajátítását sokaknak sikerült megtanulni.

(34) A feltehetően francia eredetű frivolitás csipke magyar megfelelője a hajós csipke nélkül nem lenne teljes a hurkolásos technikák tanulása. Ezt a csipkekészítési ágazatot a szárhegyi András Katalin mutatta be.

(35) A szövéskor felhasználatlanul maradt láncfonalat a szóttas életének meghosszabbítása érdekében különféle bogozási módszerekkel teszik tartóssá. A közel száz bogozási minta, ami rojtkötés néven ismert, Dániel Margit gyergyószentmiklósi rojtkötő keze munkája révén ismert.

(36) A torockói hímzés a török öltésnek egy regionális változata. Szabadrajzú mintázata az erdélyi hímzéskultúra egyik igen értékes színfoltja. Bemutatását a szatmárnémeti Vajda Irén hímzőnő oktatta.

(37) A tojásírás a húsvéti hímes tojáskészítés egyik legarchaikusabb és legnépszerűbb formája. A batikolási technikával készülő tojáshímesek a közeli és távolabbi néprajzi tájegységek mintakészletét ölelik fel. A tojáshímesek sokfélesége és változatossága önálló kiállítást teremtett. Oktatójuk volt Fehér Gizella Csomafalváról és Bartis Erzsébet Gyimesfelsőlokról.

(38) A tojáspatkolás az ügyességi próbatételek egyike. Elkészítése az érzékkel elkészített munka dicsérete. A fémelemek tojásfelülethez illesztését a markazi László Gyula iparművész végezte.

(39) A több ezer éves tojánhéj leletek festettek és karcoltak. A tojáskarcolás a későbbiekben nem a geometrikus, hanem a szabadrajzú mintacsaládok motívumaihoz állt közelebb. Ezek készítését Csízi Istvánné mutatta be Balatonyörökről.

(40) Az áttöréses hímes tojások mintái népi hangvételűek ugyan, de technikájuk révén iparművészeti besorolást kapnak. Készítőjük a debreceni népi iparművész, Kovács Zoltánné volt.

(41) A fa és üvegikonfestés a népi vallásosság, illetőleg a naiv művészet tárgyköréhez tartozik. A szerényebb kápolnák fal-, bútorzat- vagy éppen oltárfestését gyakran végezték tehetséges helybéliek. Előfordult, hogy jeles festők sikeres munkáit másolták. A Tölgyesi László keze nyomán készült ikonok a magyar szentkoronán látható szenteknek hű nagyított másolatai. A pontos vonalvezetés mellett, a színek kikavarásának szabályait tanulhatták el az érdeklődők.

(42) Európa legkeletibb reneszánsz műemléke szükségessé tette a korhű lakásbelső megjelenítését. Ennek okán készültek el az első úri hímezések. Az alapanyagok beszerzését, kirajzolásukat, öltéstechnikáik elkezdését magam végeztem. Ezt a tevékenységet folytatja a Gránátalma Egyesület.

A Gránátalma Egyesület szerepe az értékmegőrzésben

A Gránátalma Egyesület 2011-ben jött létre az 1992-ben alakult Ethnographia Gyergyóiensis Alapítvány célkitűzéseit felvállalva, és az úrihímzés készítés feladatkörével megtoldva. Mindkettőnek elnöke és szakirányítója vagyok. Az egyesület jobbára az alapítvány ügyes kezű asszonyainak baráti köréből állt össze. Ez a mag mára már közel ötvenfős tagságot számlál. A hímezők Csíkszeredától Felcsíkon, Gyergyón, Udvarhelyen át, Marosvásárhelyig terjednek. Az ez évvel együtt 17 tábort szerveztünk.

Az egyesület asszonyaival március elején az elemista osztályoknak kokárdakészítést tanítunk. Évente pedig meglátogatjuk az iskolákat, önkéntes kézimunka órákat tartunk, és 10–12 öltést tanítunk meg egy év leforgása alatt.

Hargita Megyei Művészeti Népiskola

2012 óta a Hargita Megyei Művészeti Népiskola keretében a szövés-varrás-székely ruhakészítés szakosztályokat tanítom. Külön csoportok szerveződtek

Gyergyószentmiklós, Remete, Alfalu, Szárhegy, Dánfalva, Karcfalva, Udvarhely településeken. Egy csoport képzése három évet foglal magába.

Az I. év első félévében 50–60 szálszámolásos öltést tanulnak meg, a második félévben ugyanennyi írásutáni (szabadrajzú) öltést.

A II. év első félévében a szövő szakosztályok a szövészeti alapfogalmakat, a szálelőkészítést, a felvetést a vetőfára, a kalácsolást, a szövőszékre felhúzást, a nyüstbefűzést, a bordázást, a lábító felkötést és a próbaszövéseket két nyüstemmel tanulják meg. Ez alkalommal sajátítják el a lapos vászon, a szedetttes, a felvető, illetve beverő hatású vászon, a sújtásos szövésformákat.

A második félévben már a négy nyüstös szövések, a hímesek is sorra kerülnek. Ilyenek a posztóhím, hosszúhím (fenyőágas), kerekhím (szilvamagos, barackmagos), kockahím (táblások).

Azok a csoportok, akik II. évre a székelyruha készítmét választják, első félévben a két alsósoknya (szűk és bő) elkészítmével foglalkoznak. Második félévben pedig az ing elemeinek hímezése és összeállítmása történik. Az összeállítmás varrótűvel, varrócérnával és hímezőfonallal történik. A vizsgamunkában gépi segédlet nem szerepelhet. Kézi letűzés, hímezés és varrt-csipke ékesíti a ruhadarabokat.

A III. év tananyaga olyan viselet-kiegészítők készítmése, amelyeket hajdanán is megvásároltak a viselethez. Ilyen az egykori hárász kendőt pótló vállkendő, és egy ezzel és a viselettel harmonizáló szatyor vagy táska. Ezeket hurkolási technikával, horgolással készítmjük. Az év során el lehet sajátítani 30–50 horgolásmintát.

Az érdeklődés a viseletkészítmés vonatkozásában az utóbbi években megnőtt. Ezt mi sem igazolja jobban, minthogy a 2016–2017-es tanévben a Művészeti Népiskola 840 tanulójból 110-en a szövés-varrás-székelyruha készítmés szakosztályban tanultak. A szakbizottság előtti záróvizsgán az osztályzatok 92%-a 10-es, ami az elsajátítmott ismeretek hű bizonylata.

Az említett tanulók zömének nagy megtiszteltetésnek számít, ha a Gránátalma Egyesületben készítmői lehetnek az úrihímzések néven ismert régi magyar hímezéseknek.

Az úrihímzések magyar sajátosságát és Hungarikummá nyilvánítmásának indoklását egy tanulmányban foglaltam össze, és előterjesztését is megtettem. 2018-ban hímező asszonyaimmal már a Mohácsi napokra a *Miért Hungarikum az Úrihímzés?* című előadással vendég szerepeltünk. Ez volt Kárpát-medencei utunk első állomása.

Az elkövetkezendőkben továbbra is a felbecsülhetetlen értékű népi tudásanyag megtartásán szeretnék dolgozni.

DOUĂ DECENII LA CASĂ, PATRU DECENII ACASĂ

Devotamentul lui Irén Kisné Portik la cercetarea etnografică s-a văzut deja în copilăria sa. Contul ei personal ne ghidează prin procesul ei de descoperire, învățare și înregistrare a culturii populare, pe o cale inconștientă, instinctivă la început. Mai târziu, acesta a devenit un proces conștient, care vizează nu numai captarea tuturor cunoștințelor, ci și transmiterea acestora. Textilele de casă, portul, arhitectura populară, folclorul, valoarea spirituală și tradițiile populare au făcut parte din interesul și activitățile sale din Gheorgheni. Cea mai importantă realizare a activității sale este că aceste valori materiale și spirituale nu numai că au fost înregistrate, ci au devenit și o cunoaștere vie prin Casa de Artă Populară, taberele de artizanat din Lăzarea, Asociația Rodie și Școala Populară de Arte și Meserii a județului Harghita.

TWO DECADES HOME, FOUR DECADES AT HOME

One could detect Irén Kisné Portik's dedication to ethnographic research already in her early childhood. Her personal account guides us through her process of discovering, learning and recording folk culture, as an unconscious, instinctive pursuit at first. Later, it became a conscious process, aiming not only to capture all the knowledge, but to pass it on as well. Home textiles, costumes, folk architecture, folklore, spiritual values and folk traditions were all part of her interest and activity in Gyergyó. The most important achievement of her devoted work is that these material and spiritual values have not only been recorded, but have become a living knowledge through the work of the Folk Art House, the craft camps in Gyergyószárhegy, the Pomegranate Association and the Harghita County Artistic School.